ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ

ӘЖИНИЯЗ АТЫНДАҒЫ НӨКИС МӘМЛЕКЕТЛИК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ

«Заманагөй психология ҳәм педагогиканың актуал мәселелери» атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференция МАТЕРИАЛЛАРЫ

«Замонавий психология ва педагогиканинг долзарб масалалари» мавзусидаги Республика илмий-амалий анжуман МАТЕРИАЛЛАРИ

Нөкис-2022

UDK
159.9:37.0
BBK:
88.3:74.0
3-36

«Заманагөй психология ҳәм педагогиканың актуал мәселелери» атамасында Республикалық илимий-әмелий конференция материаллары топламы. Нөкис. 2022-ж. 401 бет.

«Заманагөй психология ҳәм педагогиканың актуал мәселелери» »атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференция материалларына республикамыздың жоқары ҳәм орта арнаўлы оқыў орынлары педагог-хызметкерлери, үлкен илимий хызметкер-изледиўшилер, магистрантлар, талабалар илим-тәрбия мәселелерине арналған илимий баянатлары киргизилген.

Конференция материалларының мазмуны ҳәм онда көрсетилген дереклердиң дурыслылығына авторлар жуўапкер.

ЖУЎАПЛЫ РЕДАКТОР: Қ.ҚОЩАНОВ

РЕДКОЛЛЕГИЯ ҚУРАМЫ:

1. М.Жалелов - Илимий ислер ҳәм инновациялар бойынша проректор
2. Ш.Сапаров - педагогика факультети деканы, доцент
3. А.Наурызбаева - педагогика кафедрасы профессоры
4. Э.Нурымбетова – психология кафедрасы баслығы, психология пәнлери философия докторы PhD
5. А.Турдымуратова - педагогика кафедрасы аға оқытыўшысы,тех редактор
6. М.Мамбетназарова - психология кафедрасы стажёр-оқытыўшысы, тех редактор

barar eken, orta mektep hám kolledjler pitkeriwshilerin joqarı bilimlendiriw menen qamırap alıw máselesi de sheshimin kútip atırǵan ótkir mashqalalardan edi. Mektep hám kolledj pitkeriwshileri menen joqarı oqıw orınlarınıń salıstırması keskin parıq etiwi bilim alaman, degen ilimge qushtar jaslardıń ıqtıyajın qandıra almaslıǵı aqıbetinde mıńlap jaslardıń jaqın hám uzaq mámleketlerge shıǵıp ketiwine alıp keldi. Prezident iniciativası menen kórilgen shara-ilajlar sebepli 2017-2021-jıllarda bul san aldıńǵı 9 procentten 28 procentke jetti.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.Sh.Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik Ózbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T., Ózbekiston, 2016 yil.
2. Ózbekiston Respublikasi “Tálim tóǵrisidagi” Qonuni. 2020 yil 23-sentyabr`
3. Djuraev R.X., Turǵunov S.T. Ahmedova N.K. Tálim boshqaruvi (nazariya va amaliyot masalalari). –T.: 2013.

SHIǴIS OYSHILLARINIŃ ORATORLIQ ÓNERI HAQQINDA KÓZ-QARASLARI

Yerejepov Maxsud
Ájiniyaz atındaǵı NMPI Pedagogika kafedrası
assistent oqıtıwshısı

Mámleketimizde oratorlıq óneriniń rawajlanıwı Orta Aziya mádeniyati tariyxı menen baylanıslı bolıp, sóylew mádeniyatı hámiyshe ózine tán dárejege iye bolıp kelgen. Orta Aziyada oratorlıq óneriniń ózgeshelikleri sonnan ibarat, ol eń dáslep sol dáwir sistemasınıń máplerine xızmet qıladı. Bul dáwirde oratorlıq óneri ustaların **nadimlar, qıssagóyler, masalgóyler, badihagóyler, qiroatxanlar, voziler, goyandalar, maddohlar, qasidaxonlar** dep júritiliwi hám ana sonnan dárek beredi. Mawaranaxrda oratorlıq ónerin **voizlıq** dep atalǵan. Voizlıq yaǵnıy vazxonlıq Qurandı úgit-násiyatlaw menen mánisin ańlatqan. Voiz sózi arab tilinen **panduw-násiyat** mánisin beredi. Vaz aytıwshı, sóylewshi shaxs **Voiz** dep atalǵan. Voizlik óneri tıńlawshınıń, topardıń, sezim-tuyǵısına tásir etiw sheberligi bolıp, Áyyemgi Shıǵısta húkimdarlar usı óner wákilleri xızmetin joqarı dárejede qádirlegen. **IX** ásirden baslap, mámleket húkimdarları oratorlıq menen baylanıslı barlıq ilajlardı arnawlı tayarlıqǵa sóz ustalarına júklep, olardı **“voziler”** dep ataǵan. Oraylıq Aziya XII ásirden baslap voizlik óneri teoriyası hám ámeliyatin úgit-násiyatlawshı kóplep ilimiy hám metodikalıq qollanbalar jazılǵan. Atap aytqanda danıshpanlar Abu Nasr Farabiy «Fazıl adamlar qalası», Kaykawıstıń «Qabusnama», Yusuf Has Hajibtiń «Qutadǵu bilig», Alisher Nawayınıń «Majolis un-nafois», Ali Yazdiydiń «Zafarnama» sıyaqlı ózleriniń shıǵarmaları menen «voizlıq» óneri ǵaziynesine múnásip úles qosqan.

Voizlıq óneri wákilleri tıńlawshılarınıń sociallıq hám siyasıy dárejesi hámde lawazımların esapqa alǵan halda úsh baǵdar boyınsha iskerlik kórsetken.

1.Sultaniyat, húkimdarlar hám aqsúyekler ushın arnalǵan waǵızxanlıq bolıp, onda marapatlanǵan, olardıń abroy itibarı, mártebesi, iskerlikleri ullılanıp maqtalǵan.

2.Jihodiya, watan qorǵawshıları ushın waǵızxanlıq bolıp, onda watanparwarlıq, áskeriylik, batırlıq, qahramanlıq, pidayılıq ullılanǵan, dushpanǵa qaraǵanda ayawsız bolıw ańlatılǵan.
3.Ǵaribona, dep atalıp, tiykarınan mámlekettiń ápiwayı puqaralarına arnalǵan waǵızxanlıq, onda boysınıwshılıq, miynetsúygishlikge shaqırılǵan. Waǵızlar sózlerinde málim bir jetiskenlikge erisiw ushın hár bir sózdiń, túsinigi hám sestiń kórkemlik tárepten joqarı hám tásirsheńligin, belgili bir pikir, húkim, ideya, ideologiya hám juwmaqtı tıńlawshılarǵa jetkeriw maqsetinde baslawshılıq (ritorika) pánin puxta ózlestirgen.
Shıǵıs oyanıw dáwiri wákillerinen biri Ullı alım **Abu Rayxan Beruniy ózinińn «Geodeziya»** shıǵarmasında hár bir pánniń payda bolıwı hám rawajlanıwı insan turmısındaǵı zárúrlikler talabı menen júzege keliwin aytıp, oratorlıq ónerinińn tamırları esaplanǵan grammatika, aruz hám logika pánler hám usı zárúrliklerdiń ónimi degen ideyanı alǵa baslaǵan.
Ullı babamız **Abu Nasr Farabiy** tuwrı sóylew, tuwrı logikalıq juwmaqlar shıǵarıw, mazmunlı hám sulıw sóz dúziwde leksikologiya, grammatika hám logikanıń áhmiyeti sheksizligi haqqında sonday dedi: **“Qanday etip bilim beriw hám alıw, pikirdi qanday ańlatıw, bayan etiw, qanday soraw hám qanday juwap beriw máselesine kelgenimizde, bul haqqında bilimlerdiń eń birinshisi zatlarǵa hám hádiyselerge at beriw til haqqındaǵı ilimler dep tastıyıqlayman...”.** Sonday-aq Abu Nasr Farbiy **“Fazıl adamlar qalası”** shıǵarmasında mudaristiń **“sózleri anıq bolsın, pikirini hám aytpaqshı bolǵan sózlerin anıq hám tınıq bayan ete alsın.. Biliw hám oqıwǵa muxabbatı bolsın, úyrenbekshi bolǵan bilimin sharshawdı sezbesin, ańsatlıq penen ózlestire alsın”** deydi.
Unsurul Maoliy Kaykawıs tárepinen 1082-1083 jillarda jaratılǵan shıǵıs pedagogikasınıń ájayıp wákillerinen biri esaplanǵan «Qabusnama» da sóz ádebi hám mádeniyatı haqqında pikirler bayan etilgen. Ol ádeplilikti ń birinshi belgisi baslawshılıqta dep biledi. “Baslawshılar sóylewde ras sóylew kerek. Sóylegende ándiyshelik bolıw, suwıq sózli bolmawlıq, kem sóylew, kemtarlıq, birewdiń sózin dıqqat penen esitiw olardıń minnetlemesi” dep aytadı.
Yusuf Has Hajib XII ásirlerde ájayıp shıǵarmasında “Qutadǵu bilik”da sózlerdi tuwrı tańlaw hám tuwrı qollaw haqqında “Bilip sóylese sóz bilim sanaladı” degen. Danıshpan sóylewshiniń tildiń áhmiyetin túsingen halda, asıqpastan, sózdil mánilerin jaqsı ańlap, sózdi anıq etip dúziwge shaqıradı hám sózdiń qúdireti úlken ekenin aytıp ótken.

Axmet Yugnakiy (XII-XIII) mudarisler sóylegende sózdi oylap, asıqpastan, aql-oyı menen dúziwge, kereksiz, mánissiz sózlerdi isletpewge, mazmunlı sózler izlep tabıwǵa shaqıradı. Sóylew ádebi dep júritilgen qaǵıyda hám kórsetpelerde apiwayı hám orınlı sóylew, qısqa hám mazmunlı sóylew, qariyalar, ustazlar aldında sóylew ádebin saqlaw, tuwrı, ras sóylew, ótirikshilikti qaralaw hám basqa nızamlıqlardı haqqında pikir júritken.

Alisher Nawayı mámleket ǵayratkeri, ózbek xalqınıń ullı shayırı. Ol ózinińn “Mahbub-ul-qulib” shıǵarmasında sonday jazadı “Til sharaf birla sózdiń halatı hám sóylew, eger nopisand zohir bolsaq, bastıń apatı…” yaǵnıy til shuncha sharaf

menen sózdiń quralı, eger ol orınsız isletilse bastıń apatı dep aytıp ótken. Demek sózdiń ullılıǵı, onı orınlı isletiw kerekligi, insan sózi menen hárqanday urıstıń aldı alınatuǵınlıǵın, eger de tapqırlıq penen isletpesek bir ǵana sóz benen urıs baslanatuǵınlıǵın tereń pikirler menen bayan etken.

Qullası Shıǵıs danıshpanları, sóz hám sóylewdiń insan turmısındaǵı ornı salmaǵı hám qádir qımbatına áhmiyet bergen. Oqıtıwshı tálim-tárbiyasınıń nátiyjeligi sóz baylıǵı menen belgilenedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. «Pedagogik mahorat» T. 2001 y
2. H.Hikmetullaev, A.Mansurov «Ahloq-odobga doir hadis namunalari» T. “Fan” .1990 y
3. Azizxo’jaeva.N.N «Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat». T. 2006.y
4. N.Muslimov, M.Usmonboeva, D.Sayfurov, A.Turaev «Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari» 2015 y
5. J.Bazarbaev, Q.Dawletova «Adeptanıw» N. “Bilim” 1992 y

МАЗМУНЫ

1-СЕКЦИЯ ЗАМАНАГӨЙ ИЛИМ ҲӘМ ТӘЛИМНИҢ РАЎАЖЛАНЫУЫ: АКТУАЛ СОРАЎЛАР, ЖЕТИСКЕНЛИКЛЕРИ ҲӘМ ИННОВАЦИЯЛАРЫ		
А.М.Магрупов	КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РУКОВОДЯЩИХ КАДРОВ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ВУЗА	5
Н.Ш.Рузикулова	ТАЪЛИМ ВА ЎҚУВ ФАНИНИНГ МАЗМУНИНИ ЛОЙИҲАЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ	8
B.M.Qandov	YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTONDA YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA INNOVATSION TA’LIMNING ROLI	11
I.B.Ashurov	TELEKOMMUNIKASIYA SOHASI RAHBAR KADRLARI VA MUTAXASSISLARINING MALAKA OSHIRISH DAVRIYLIGI VA UNING SIFATIGA BO‘LGAN MUNOSABATLARINI TADQIQ ETISH	14
У.М.Мирсанов	ТАЛАБАЛАРГА ДАСТУРЛАШ ТИЛЛАРИНИ ЎРГАТИШДА КОГНИТИВ ЁНДАШУВДАН ФОЙДАЛАНИШ	17
А.У.Елмуратова	ЗАМОНАВИЙ БОСҚИЧДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯСИ	19
A.Z.Ismayilov Sh.A.Abdullayeva	YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTONDA KADRLAR TAYYORLASHNING MUAMMOLARI VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	21
B.M.Qandov, D.L.Tuganova	YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLAR IJTIMOIY-SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISH MASALALARI	24
E.T.Kalkanov	INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR TUSHUNCHASI, UNING MAZMUN-MOHIYATI	27
B.M.Qandov Ǵ.E.Abdiyev	YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTONDA BARKAMOL AVLOD MA’NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA TA’LIMNING ROLI	30
Т.В.Уразимова К.Бекжанов	РОЛЬ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА КАРАКАЛПАКСКОГО НАРОДА В РАЗВИТИИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ	33
Т.В. Уразимова А. Сарсенбаев	ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МОЛОДЕЖИ СРЕДСТВАМИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА КАРАКАЛПАКСТАНА	35
M.M.Djolımbetova	TA`LIM JARAYONIDA INNOVATSION YONDOSHISH USULLARINING TA`LIM SAMARADORLIGA PSIXOLOGIK TA’SIRI	37
П.Э Нуралиева, Д.Р.Отакулова	РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ	39
М.Т.Мамбетниязов	ЎҚУВ ЖАРАЁНИ ВА WEB-ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ	42

	EKOLOGIYALÍQ TÁRBIYA BERIWDIŃ AHMIYETLI TÁSIRI	
V.Uzaqbaeva	TALABALARDÍŃ KÁSIPLIK RAWAJLANÍWÍNDA MOTIVACIYANÍŃ QÁLIPLESIWI	373
G.J.Xudaybergenova	TURKIY TILLES XALÍQLARÍNÍŃ DÁSTAN ATQARÍWSHÍLÍQ USÍLÍ	374
Z.Sheripbayeva	CHAP MIYA YARIMSHARLARNING PSIXOFIZIOLOGIK JIHATLARI	377
D.Ayapbergenova A.Jamaltdinova	PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING ILMIY -NAZARIY ASOSLARI	378
H.Azizova A.Jangabaeva	ZAMANAGÓY PERSONALDÍ BASQARÍW PSIXOLOGIYASÍ	380
F.Baxadırova U.Baxadırova	BASSHÍNÍŃ BASQARÍW ISKERLIGINDE NÁTIYJELI JUMÍS AlÍP BARÍWÍ	382
K.M.Турсунбаева	СОВРЕМЕННЫЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ	384
N.Bayniyazov	BASQARÍW XÍZMETI HÁM ONÍŃ TIYKARǴÍ USÍLLARÍ	386
P.Jumamuratov	JOQARÍ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍN BASQARÍWǴA TIYISLI REFORMALAR HÁM DE ONÍŃ HUQÍQÍY TIYKARLARÍ	388
Yerejepov Maxsud	SHIǴIS OYSHILLARINIŃ ORATORLIQ ÓNERI HAQQINDA KÓZ-QARASLARI	391

«Заманагөй психология ҳәм педагогиканын актуал мәселелери» атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференция материаллары топламы